

Teater

Ideenes makt

Henrik Kamphus
psykolog, BUP Nordstrand

Den nye oppsetningen av *Brand* på Det Norske Teatret er et engasjerende eksistensielt drama. Stykket formidler også noe viktig om de sterke kreftene som kan ligge til grunn for ekstrem idealisme og religiøsitet.

Henrik Ibsen

Brand

Regi: Kjetil Bang-Hansen

Det Norske Teatret, 2015

Levende fortelling

Sceneteppet er helt sort, med unntak av en lysende gullfarget strime som virker å være smeltet inn i det. Den likner en ønskekvist og vekker spenning og uro. Scenen er dyp, grå og dystert.

Forestillingen begynner med et skudd. Det er taterkvinnen som forsøker å skyte en falk. Hun er rå, hveser mer enn hun taler. Like etter kommer Agnes og Einar til syne. De er begge kledd i hvitt, de

leker og flørter. Brand avløser denne lette stemningen. Han er kledd i grått. På ryggen bærer han på en sekk. Han er alvorstung, innadvendt og tenkende, mørk i blikket. Einar drar kjensel på Brand, og de kommer i dialog. Brand er ikke sen med å slå ned på Einars livsglade holdning og flørt med Agnes. Dialogen og handlingen blir – som alt Brand foretar seg – en kompromissløs kamp mellom rett og galt. Senere får vi se hvordan Brands vilje og harde kjærlighet koster både hans barn og kone livet.

En troverdig og nær karakter

Ibsens Brand-karakter er oppdiktet, usann, urimelig, overdreven og umulig. Men hovedrolleinnhaver Svein Tindberg gjennomfører det kunststykket å gjøre Brands umulighet mulig og ekte. Jeg synes Brands komplekse personlighet blir formidlet slik at han fremstår både menneskelig, troverdig og gjenkjennelig. Hans ubøyelighet og kompromissløse idealer blir fremstilt som mangler og svakheter ved hans personlighet. Det gjør at jeg får en godhet for ham. Han fremstår selv som ufullkommen, liten og menneskelig i sin intense og stridige ubøyelighet.

Jeg kan forstå meg på Brand. Han innlemmer i stor grad en abstrakt og tanketung, nesten teoretisk virkelighetsforståelse, inn i livet sitt. Han gir meg assosiasjoner til den ideelle boklige virkeligheten jeg forlot etter profesjonsstudiet i psykologi, til den harde, konkrete, praktiske og menneskelige virkeligheten jeg møtte i arbeidslivet. For min del nærmere bestemt BlåKors på Eina – en stor rusinstitusjon for menn på Vestre Toten med alvorlige avhengighetslidelser. Å begynne der var å falle. Ned fra bøkenes og idealenes mektige slott til bakkeplanets stein og grus. Til tobakksrusk, linoleumsgulv og voksne karer som ikke lot seg kategorisere i det språket jeg hadde med meg fra universitetet. Rusmisbrukere i kjøtt og blod. Jeg trengte på et vis å glemme for å være åpen nok til å møte dem. Å komme andre mennesker i møte krever en ganske annen tilnærming og tilstedeværelse enn den som er tilegnet i lesesalene og studiene.

Foto: Erik Berg/Det Norske Teatret

Ideologiers psykologiske grunnlag

Hvor stor betydning har oppveksten for Brands liv og idealisme? Har Brand en del av selvbedraget i seg, hvor han dekker over savn, aggresjon og følelsesmessige mangler med en ekstremt idealistisk livsførsel? Siri Gullestad har mange spennende psykologiske betraktninger omkring fanatisme og ekstrem ideologi i sitt essay «Psykoanalyse og ideologi» hentet fra boka *Psyke, kultur og samfunn – Perspektiver på indre og ytre virkelighet* (2012). Hun drøfter her mulige underliggende motiver for at personer velger seg ekstreme ideologiske uttrykk, slik som Anders Behring Breivik. Gullestad stiller seg spørsmålet: «Kan det være at det ikke var demoniseringen av muslimer og Eurabia-ideologien som motiverte drapsmannen fra Utøya, men at det snarere var omvendt – at han søkte etter en ideologi som kunne tilpasses et truet univers og en morderisk hevnttrang? Altså at en indre, psykisk dynamikk bestemte holdningene?»

Denne dynamikken virker ikke urimelig ut fra en annen bok om Breivik, nemlig Aage Storm Borchgrevinchs *En norsk tragedie – Anders Behring Breivik og veiene til Utøya* (2012). Forfatteren gir et fyldig bilde av at Breiviks fanatiske ideologi synes å ha sammenheng med en forhistorie fylt med mangelfulle tilknytningserfaringer, ensomhet og isolasjon og vanskeligheter med å finne et nærende og godt fellesskap å vokse i.

Svein Tindberg gjennomfører det kunststykket å gjøre Brands umulighet mulig og ekte

Igjen har vi fått terrorens brutale ansikt nærere på oss gjennom massakren av redaksjonsmedlemmene i det franske satire-tidsskriftet Charlie Hebdo. Hvordan skal vi forstå disse terroristenes ekstreme brutalitet og kalde religiøse idealisme? Jeg tror at det å kunne reflektere spørrende og åpent om et bredt antall forståelseshorisonter, gjør at en kan nærme seg terroristenes underliggende motiver, og kanskje kan det å stille spørsmålet omkring en indre og ubevisst drivkraft være ett av flere viktige spørsmål å ta i øyesyn.

Henrik Ibsens storhet

Tilbake til Brand. Han er prest. Han går rundt med Bibelen i hånden og kjenner fra innsiden til Jesu oppofrelser og kompromissløse vilje. Brand blir et bilde på en nåtidig Jesus. Det blir imidlertid vondt å se hvor hard han er i møte med seg selv og menneskene rundt ham. Brand tar ikke høyde for – og godtar ikke – menneskets mangler og tilkortkommenheter. Han krever «inkje eller alt». Brand ender med selv ikke å være i stand til å gi annet enn kald og hard kjærlighet, noe som fører ham stadig lenger og lenger vekk fra menneskene, fra fellesskapet, fra varmen.

Jeg hadde altså forberedt meg på å følge nøye med på hva som ble formidlet om Brands oppvekst og barndom. Kanskje ville jeg forstå vesentlige sider av hans personlighetsutvikling og ekstreme idealer gjennom å rette oppmerksomheten mot hans oppvekstvilkår, mangler og tap? Jeg kjente allerede til at han tidlig ble farløs, og at hans mor var kald og fjern for ham i hans tidligste år. Men jeg synes ikke min nysgjerrighet om denne sammenhengen får nok kjøtt på beinet i fortellingen om Brand. Inntrykkene jeg får av Brand underveis i stykket, gjør meg imidlertid nysgjerrig på å forstå betydningen av ideer og etikk i seg selv, og hvor sterkt de kan fange en menneskesjel. Mangelfulle oppvekstvilkår, ensomhet og utenforskap kan selvsagt gjøre en person ekstra sårbar for tilknytning til ekstreme idealer og livsførsler, men fremstillingen av Brand handler ikke kun om dette. Jeg synes det norske teatrets oppsetning av Brand klarer å vise hvor komplisert dette regnestykket er. Det er ikke enten-eller. Sammenhengen mellom oppvekst, identitet, personlighetsutvikling og hang til viljestyrt idealisme blir ikke ensidig formidlet, noe som hever stykket. Forestillingen yter derfor rettferdighet i å vise frem Ibsens særlige begavelse i å formidle sammensatte og evig aktuelle karakterer.

Brennaktuell

Ibsen har selv uttalt at han hadde Brand som forbilde. Jeg synes oppsetningen på Det Norske Teatret ivaretar Brands kvaliteter i karakteren som et forbilde, og at oppsetningen gir rom og inspirasjon til ettertanke. Brands person peker mot en sentral etikk som griper rett inn i alle menneskers liv, ikke minst i en psykolog-hverdag.

Hverdagen byr på prioriteringer, vurderinger og veivalg som setter en på etiske, faglige og personlige prøver. Se for eksempel vårt nåtidige New public management-regime: overfladiske kvalitetssikringsindikatorer sier ikke nødvendigvis noe om behandlingskvaliteten i møtet med pasientene! Hvordan skal vi gjøre oss hørt om dette? Hvor høyt skal vi si fra om byråkratiets makt med påfølgende faglige profesjonsinnskrenkninger? De som melder fra om mangler i systemene, såkalte «varslerer», risikerer enkelte ganger å miste jobben sin eller ikke å bli ansatt på ny fordi de har vært for

åpne om mangler i egne sykehus eller behandlingssystemer. Brand ville ikke overlevd lenge som ansatt i vårt system.

Ibsens Brand er en idealist og individualist inntil det selyplagende. Stykket klarer å vekke assosiasjoner til de dype eksistensielle kvalene langt utenfor teaterets fire vegger og gir stort rom for ettertanke. 2015-versjonen ved Det Norske Teatret er en storslått forestilling som klarer å holde på spenningen og interessen gjennom hele stykket. Det blir aldri kjedelig, men bevegende, rørende, nært og sterkt.